

jában többször is a tárgyas ragozás hibás alkalmazásával. — Egészen friss kifejezéssel van dolgunk a következő mondatban: ... a jól felszerelt német hadsereg *le fogja őket* (a franciákat) *rohanni* (Rádióelőadásban 1938. V. 6-án). Értjük, hogy mit akar az előadó mondani, azt, hogy gyors megrohanással, ellenállhatatlan előretöréssel *le fogja* a franciákat *gázolni*, *le fogja* őket *hengeregni*. Ezt a két igét ilyen értelemben a világháború kezdete óta használjuk, addig a vetést, a fűvet gázoltuk le, lehengeregni pedig az utat szokták, azóta azonban a labdarugó csapat is legázolja, lehengeregni gyöngébb ellenfelét. Ez a két ige segíthette elő a *lerohan* ige nék tárgyas ragozású használatát; akadhat olyan ember is, akinek ez tömörnek látszó kifejezés, hiszen az a fő, hogy megértsük egymást, mégis tiltakoznunk kell ilyen ragozása ellen. A nyelvi hibákra, botlásokra legtöbbször lehet magyarázatot találni (analogiákban, a képzettársítás zavarában stb.), ezt enyhítő körülménynek, mentségnek, sőt igazolásnak lehet minősíteni, de könnyű belátni, hogy ezzel a semlegesen szemlélő vagyis inkább megértő magatartással szabad utat nyitunk nemcsak új kifejezések, fordulatok keletkezési lehetőségének, hanem minden nyelvi romlásnak is; ez a magatartás a nyelvművelés, nyelvörkődés szükségének teljes tagadása volna. Küzdenünk kell a szabálytalanságok ellen, míg lehetséges, addig, míg a szabálytalanból, szokatlanból szabályos és megszokott nem lesz.

Brüll Emánuel

Iszom vagy iszok?

Az EME. múlt évi székelyudvarhelyi vándorgyűlésén az anyanyelv épségéről tartott előadás után a város tekintélyes református esperese azzal a kérdéssel fordult hozzám, hogy ugyan mondjam meg, *mi a véleményem az ikes igék ragozásáról*. Hogy aztán az ő véleményét illetőleg ne legyek sokáig kétségben, rögtön elmondotta nekem, hogy őt nagyon bántja az ikes igék újabban tért hódító iktelen ragozása. Ő maga ugyanis a Székelyföldön nőtt fel, ott tehát, ahol az ikes igék ragozása úgyszólván sértetlenül éli tovább életét. Nem volt így feltűnő ennek az idős, azó a már a porba vissza is tért székely léleknek ösztönös irtózata az újabban ott is terjedező szokással szemben. Hogy magam mit feleltem e kérdésre, nem tudom pontosan megmondani. De itt, alább előadom, mint vélekedhetik a mai nyelvművelő az ikes ragozás fontos és bizonyára sokszor heves vitára okot adó kérdésében.

Közkézen forgó nyelvtan-könyveink azt tanítják, hogy az u. n. ikes igék ragozása mindössze nyolc ma is élő igealakban tér el a „rendes“-nek nevezett igék ragozásától. A további fejtegetések megértése céljából itt alább a két fajta ige ragozását egymás mellett közlöm:

Jelentő mód:		Felszólító mód:		Óhajtó mód:	
<i>rakok</i>	<i>lakom</i>	<i>rakjak</i>	<i>lakjam</i>	<i>raknék</i>	<i>laknám</i>
<i>raksz</i>	<i>lakol</i>	<i>rakj(ál)</i>	<i>lakjál</i>	<i>raknál</i>	<i>laknál</i>
<i>rak</i>	<i>lakik</i>	<i>rakjon</i>	<i>lakjék</i>	<i>rakna</i>	<i>laknék</i>

Szabályba foglalva: az ikes igék ragozása csak a három igemód alanyi ragozásában és ott is az egyes számú személyragokban tér el a rendes igék ragozásától. Míg ugyanis emezek ragozásában **-k**, **-sz**, (ritkán: **semmi** vagy **-l**) és **semmi** vagy **-n** személyragot találunk; az ikes igék személyragjai a követ-

kezők: **-m**, **-l**, **-ik** és **-ék**. Ezek szerint látszólag könnyű és egyszerű az ikes igék „helyes” ragozása, hisz mindössze négy személyragbéli különbséget kell megjegyeznünk. A dolog azonban korántsem olyan könnyű és egyszerű. Ezt már abból a zűrzavarból is láthatjuk, amely ez igék ragozása terén úton-útfélen megfigyelhető. Hogyan állott elő ez a ragozásbéli zűrzavar, amely kifakadásra készítetett annyi nyelvészt, tanítót, tanárt és más nyelvművelőt? E kérdésre csak akkor felelhetünk, ha az ikes ragozás történetét közelebbről szemügyre vesszük.

Az ikes ragozás kezdetben csak a szenvedő és visszaható igék jelölésére szolgált. Nyelvelméinkben az ilyen igék ikes ragozása mindig következetes. E ragozás aztán idővel a nyelvben állandóan működő analógia hatásaként áttért más, nem szenvedő igékre is. Később, a XVI. és XVII. században viszont jelentkeznek már iktelenül ragozott ikes igék is. Az ikes személyragok ekkorra ugyanis már elvesztették visszaható, illetőleg szenvedő jellegüket; ezzel együtt, mint értelmetlennek látszó alaktani különlegesség, az ikes ragozás is tért veszít. Pl. a XVII. század végén működő Gyöngyösi már gyakran használ iktelen alakokat (*bujdosson, restelkedjen, történne, enne, búskoda, ese* stb.). A XVIII. század derekán az ikes ragozás annyira megromlott, hogy legjobb íróink sem ragozták szabályosan az igéket. A század második felében Révai Miklós, a történeti nyelvtudomány megalapítója kezdte sürgetni az ikes ragozás visszaállításának szükségességét. Hiába hivatkozott vele szemben Verseghy Ferenc az élő nyelvszokásra, Révainak és követőinek hatására az irodalmi nyelvben és később az iskolai tanításban is újra felelevenedik az ikes ragozás. Ezzel egyidejűleg egész sereg addig ikesen ragozott ige alakjait kívánták iktelenül ragozni. Helytelennek tartották pl. a *viszel, hozol, olvasol, nézel, leszel, keresel* igealakot s helyette a *viszesz, hozasz, olvasasz (olvas-sz), nézész, leszész, keresz (keres-sz)* stb. igealakot tartották jónak. E követeléssel kapcsolatban írta a nyelvi kérdésekben egyébként nagyon szigorúan gondolkozó Arany János azt, hogy vajon tartozik-e annyira túrni a költészet a nyelvtan jármát, hogy örökké a nyelvficamító *olvas-sz, keres-sz* stb. mellett maradjon. Utána még többen kikeltek az ikes igeragozás igája ellen, s ha a történeti nyelvtan álláspontjáról nézve a kérdést, nem is volt igazuk, a nyelvszokás hatalma mindinkább nekik ad igazat.

Ebben a kérdésben is, mint minden nyelvművelési ügyben, vizsgálódásunkat négy irányba kell kiterjesztenünk. Tekintetbe kell vennünk a történeti nyelvet, a nép beszédét, a művelt emberek nyelvhasználatát, vagyis a köznyelvet és az irodalmi nyelvet. A *történelmi adatok*, amint látjuk, azt mutatják, hogy a történelem folyamán is már elég régóta állandó volt az ingadozás az ikes igék ragozásában. A mai *népnyelv*, mint annyi más sajtóság tekintetében, úgy ebben sem egységes. Általában a székelységen, a bukovinai magyarságon és a moldvai csángóságon kívül a magyar nyelvterület minden pontján többé-kevésbé eltűnt a külön ikes igeragozás. Érdekes azonban, hogy sokszor éppen ott, ahol az ikes ragozás háttérbe szorult, egyes ikes alakok ragja áttért más, nem ikes igékre is (pl. *lépik, adjék, adol, mondol, kéröl, menel, csinálol*, stb.). Még az említett keleti magyar nyelvjárásokban is hallhatók már iktelenül ragozott ikes ige-alakok. Egyedül az egyesszám 3. személy *-ik* ragos alakja tartja magát még az eredetitől legtávolabbra távozott iktelenítő nyelvjárásokban is, habár pl. az ú. n. változó ikes igék (*hull: hullik, foly:*

folyik, mül: műlik, áldoz: áldozik, esz: eszik. füll: füllik, stb.) esetében még ez sem mondható el. Minthogy a *köznyelv* mindig függvénye bizonyos terület nyelvjárásának, azokon a vidékeken, ahol a népnyelvből kiveszett az ikes ragozás, a vidék művelt rétegének nyelvében sem figyelhető meg ikes alakok. Legfeljebb az iskola és a még valamennyire ikesen ragozó *irodalmi nyelv* hatásaként maradt meg egy-egy gyakrabban használt igealakban (*eszem, egyék, alszom, alügyék, iszom, igyék*) az ikes-ragos alak. Egyébként azonban még a történeti alakokhoz legjobban ragaszkodó irodalmi nyelvben is már nagyon sokszor találkozhatunk iktelen alakokkal.

Ma tehát már a köznyelvben és az irodalmi nyelvben is az ikes ige-ragozásnak a következő kettős alakja él:

<i>lakom:</i>	<i>lakok</i>	<i>lakjam:</i>	<i>lakjak</i>	<i>laknám:</i>	<i>laknék</i>
<i>lako!</i>	<i>laksz</i>	<i>lakjál:</i>	<i>lakj</i>		<i>laknál</i>
	<i>lakik</i>	<i>lakjék:</i>	<i>lakjon</i>		<i>laknék: lakna</i>

Mind az ikes ragozás történetének ismerete, mind a jelenlegi nyelvi állapot vizsgálata arról győz meg bennünket, hogy az ikes ragozás eltűnőben van. Egy ízben, Révai korában valahogy életre villanyozták, volt idő, mikor következetes használatában a jóhangzás és könnyű kiejtés rovására túlságba is mentek. Kétségtelen, hogy az ikes ragozás végleges eltűnése alaktani szegényedést jelentene. Nyelvünk alaktani rendszereinek azonban nem ez az első szegényedése. Ma már nem használjuk pl. a *láték, látok vala (volt), láttam vala (volt), látandok* ige alakokat sem. Mikor a nyelvben egy-egy alak megszűnik valamilyen meghatározott szerepet betölteni, külön jelentést hordozni, mind kevesebb a valószínűsége annak, hogy ez az alak továbbra is fennmarad. Minthogy az ikes igék legtöbbször eredeti szenvedő jelentése elhomályosodott, a ragozás megkülönböztetésének szükségérzete is egyre csökkent, míg végre elértünk a mai zavaros, inkább iktelen ragozás felé hajló nyelvállapothoz.

Mikor az ikes ragozás kétségtelen pusztulásáról szólnak, valami halvány vigasztalásunk mégis csak lehet. Az ikes alakok eltűnével megint jobban érzékelhető lesz a különbség az alanyi és a tárgyias ragozás között. Míg ugyanis az ikes ragozás szerint az alanyi személyragos (*iszom, igyam, innám* vizet) és a tárgyias személyragokkal ellátott alakok (*megiszom, megigyam, meginnám* a jó vizet) között nincs különbség, az iktelen ragozásban a külön alanyi (*veszek, vegyek, vennék* könyvet), illetőleg tárgyias alakokkal (*megveszem, megvegyem, megvenném* azt a könyvet) a jelentésbeli különbséget jobban kifejezhetjük.

A nyelvművelés szempontjából azonban nem lehet megelégednünk az ilyen vigasztalással, mint ahogy nem tarthatjuk elintézettnak a dolgot azzal sem, hogy a kérdést történetileg vagy mai szemmel nézzük és a múlt meg a jelen nyelvhasználatában megfigyelhető következetességet, illetőleg ingadozást csak egyszerűen megállapítjuk. Fel kell tennünk a kérdést: milyen álláspontot kell elfoglalnia a nyelvművelőnek, milyen elveket kell követnie a gyakorlati téren mozgó nevelőnek, tanítónak, tanárnak vagy lelkésznek, mikor e kérdésre kerül a sor? Az előrebocsátottakból, úgy hiszem, világosan levonható a következtetés. Az ikes igeragozás történeti változásának és jelenlegi állapotának ismerete arra int bennünket, hogy e kérdésben nem szabad a nyelvtani kizárólagosság merev álláspontjára helyezkednünk. Ma már kétség-

telenül megoszlik a nyelvszokás. A nyelvszokás pedig nagy úr. Hiába akarjuk rákényszeríteni akár tanítványainkat, akár környezetünket arra, hogy az ikes ragozást alkalmazzák akkor, ha e külön ragozás annak a vidéknek köznyelvéből kiesett. Viszont felesleges dolog az ikes ragozás ellen hadakoznunk, mint azt Simonyi Zsigmond tette. Ő, aki egyébként éppen maga tisztázta az ikes ragozás történetét, tehát ismerte a kérdést a maga egész terjedelmében, érthetetlen türelmetlenséggel „Az úri igeragozás” című cikkében ezt kívánta: „Írtsák ki immár tanítóink és tanáraink — az úri igeragozást (t. i. az ikes igék szabályos ragozását)!” *Nem szabad túlzottan, mereven ragaszkodnunk a régibez az újabb és nem magyartalan nyelvfejlődéssel szemben, viszont felesleges irtó-hadjáratot viselnünk olyan nyelvi alakok ellen, amelyek a magyarság egy részének nyelvérzéke szerint, mint helyesek, használatosak is. Különösen nehéz ez utóbbit megtennünk nekünk erdélyieknek, hiszen itt, különösen a székelység között az ikes ragozás még meglehetősen épségben él. „Ilyenkor, amikor két nyelvhasználat él egymás mellett, amikor a nyelvszokás még ingadozik és nem állapodott meg — írja Nagy J. Béla — belátásra, türelemre, elnézésre van szükség. Ha tehát valaki iktelenül találja ragozni az ikes igét, az vessen rá először követ, aki maga soha, egyetlen egyszer sem vét az ikes ragozás ellen”* (Magyarosan. IV. 1935. évf. 11. l.).

Ha a magam egyéni nyelvszokását kérdezném meg, egészen könnyen az ikes ragozás mellé állanék. Évek hosszú sora óta tudatosított és megedzett nyelvszokásom legtöbbször megóv az ikes ragozás terén elkövethető hibáktól. De hogy mennyire a levegőben van a romlás csirája, legközvetlenebbül saját magamon tapasztalom. Néha-néha diadalmasan gúnyos mosóiyt látok felcsillanni egyik ismerősöm szemében, mikor mint jó tanítvány kötekedve figyelmeztet egy-egy iktelenül ragozott ikes igealakra. A nevelőnek tehát csínján kell bánni e kérdéssel. Feltétlenül meg kell ismertetnünk a tanítványt az ikes igék ragozásának kérdésével. A kérdés tudatosítása segít abban, hogy ha a gyermek nyelvjárása még ismeri az ikes igék külön ragozását, nyelvünknek ezt az alaktani gazdagságát őrizze meg. Annak azonban nincs értelme, hogy akár ebben, akár abban az irányban a szélsőséges álláspontot képviseljük.

Szabó T. Attila.

Könyv a magyar nyelv életéről.

A regényes életrajz, vagy nevezhetjük életrajz-regénynek, ma nagyon kedvelt olvasmánya a művelt közönségnek. Nagy emberek, költők, művészek, államférfiak, a történelem nagy alakjai vonulnak el az olvasó előtt, sorsuk, életük viszontagságai lekötik érdeklődését — írja Balassa József.¹ Miért ne lehetne megírni egy nyelv életrajzát? — teszi aztán fel a kérdést. És ebben a másfélszáznál valamivel több lapos kötetecskében a szakember alapos készültségével, de az avatatlan érdeklődőkhöz szóló, népszerű hangon felel meg arra a kérdésre: hogyan született meg a magyar nyelv, hogyan fejlődött

¹ Balassa József: *A magyar nyelv életrajza*. Bp. 1937. Renaissance kiadás. 168 + 3 l.